

ZNAMENITOSTI ŠKOFJE LOKE IN IDRIJE

UVOD

Naravno in kulturno-zgodovinsko bogastvo Slovenije je skoraj neskončno. Izrazita geografska razgibanost se kaže z naravnimi lepotami in značilnostmi kraškega, alpskega, dinarskega in panonskega sveta. Zaradi te raznolikosti pa nas tudi ne sme presenečati bogata zgodovinska in etnografska preteklost. Slovenija je geografsko majhna država, vendar skoraj na vsakem koraku naletimo na kakšen objekt kulturne dediščine – gradove, dvorce, cerkve in samostane.

V okviru prve šolske ekskurzije smo si ogledali del Slovenije in sicer Škofjo Loko in Idrijo. V nadaljevanju bom podrobneje opisala, katere znamenitosti smo si ogledali v obeh mestih ter kako sta se mesti razvijali.

1.0 ŠKOFJA LOKA

Ob sotočju Selške in Poljanske Sore se je v srednjem veku začelo razvijati naselje Loka, ime pa označuje travnat svet ob vodi. Večina stavb v starem delu mesta je iz konca 16. stoletja. Staro mestno jedro tvorita zgornji Mestni trg ali Plac ter Spodnji trg ali Lontrg, nad njima pa gospoduje znamenit Škofjeloški grad. Škofja Loka velja za najbolje ohranjeno srednjeveško mesto v Sloveniji.

1.1 Zgodovinski razvoj Škofje Loke

Preteklost mesta sega v leto 973, ko je nemški cesar Oton II. staro naselje Lonca, vso Selško, ter velik del Poljanske doline in Sorškega polja dodelil v posest škofu Abrahamu iz Freisinga na Bavarskem. Vendar Loka, ki je imenovana v darilni listini, ni današnja Škofja Loka, temveč Stara Loka. Freisinški škofje so upravno in gospodarsko središče loškega gospostva preimenovali v Škofjo Loko (Bischoflack). V listini iz leta 1274 pa je naselje prvokrat imenovano kot mesto.

Mesto se je v zgodnjem 13. stol. razvilo na dveh terasah. Na zgornji je starejši gosposki trg (današnji Mestni trg ali Plac), na spodnji pa četrt za skromnejše prebivalstvo (današnji Lontrg). Oba sta dobila pravokotno urbano zasnovo, ki je z vzporednimi ulicami povezana s kratkimi in ozkimi prečnimi prehodi.

Mesto je v svoji zgodovini doživelo številne napade, kuge, požare ter potrese. V začetku 14. stol. so mesto zaradi večje varnosti obdali z obzidjem (petero vrat in jarek), ter ga povezali z gradom, vendar je obzidje zajelo le zgornjo teraso, medtem ko je spodnja ostala zunaj njega. V obzidje je bila zajeta šele med letoma 1397 in 1402. Leta 1457 je mesto v boju za dediščino Celjskih grofov požgal Jan Vitovec, leta 1476 pa so ga napadli še Turki. Najhujši potres leta 1511 je hudo poškodoval mesto, vendar ga je škof Filip kmalu obnovil. Pozneje sta velik del mesta uničila

požara leta 1660 in 1698. Odtlej se je podoba starega dela mesta le malo spreminjala. Obzidje je sčasoma izgubilo pomen, deloma je razpadlo, nato pa so ga podrli. Ohranjene razvaline obzidja so obnovili.

Slika 1: Škofjeloški grad in obzidje

Loško gospostvo sta namesto škofa upravljala oskrbnik, imenovan tudi glavar, ter kaščar. Prebivalstvo mesta in okolice se je ukvarjalo s številnimi obrtmi iz katerih so se proti koncu srednjega veka razvila močna obrtniška združenja - cehi. Trgovali so lahko samo meščani.

V naravno in umetnostno bogatem okolju pa so že od nekdanj delovali številni priznani umetniki, književniki in znanstveniki, ki so ustvarili bogato kulturno dediščino Škofje Loke. V Loki je bilo več stavbarskih, slikarskih in rezbarskih delavnic. Slikarska tradicija sega vse do današnjih dni.

Ena izmed legend pripoveduje, da je zemljiški gospod Abraham, doma z Bavarskega, s svojim služabnikom zamorcem, potoval po Poljanski dolini. V temnem gozdu sta naletela na velikanskega medveda. Knez Abraham je obstal, zamorec pa je nategnil lok ter medveda pokončal. Gospodar je slugo objel in dejal: "Rešil si mi življenje služabnik". Za tvoje junaštvo te bom nagradil, da bodo še pozni rodovi vedeli, kakšen junak si bil. V zahvalo je dal v mestni grb naslikati glavo zamorca. Na obodu pečata iz 14. stol. je napis: SIGILLUM CIVITATIS LOK - pečat mesta Škofja Loka.

Slika 2: pečat mesta

Gospostvo freisinških škofov je trajalo vse od leta 973 do 1803, nato pa je Avstrija razglasila njihovo posest za državno last. Škofja Loka je izgubila upravni in gospodarski pomen. Stara obrt je s cehovsko miselnostjo ovirala razvoj industrije.

V 19. stoletju so postavili tovarno suknja, kasnejšo tovarno klobukov, ob njej pa so še postavili hidroelektrarno. Leta 1894 pa so po mestu napeljali prvo javno razsvetljavo na Kranjskem.

1.2 Znamenitosti Škofje Loke

Glede na to, da začetki Škofje Loke segajo v 10. stoletje, in da je dobilo tržne pravice v zgodnjem 13. stoletju, kot mesto pa je prvič omenjeno leta 1274, ima veliko ohranjenih kulturnih znamenitosti.

1.2.1 Kulturna dediščina

- Vstop v staro mestno jedro vodi čez kamnit **Kapucinski most**, ki je dobil ime po kapucinskem samostanu, ki stoji na levem bregu tik pred mostom. Zgraditi ga je dal škof Leopold. Most so pozidali okoli leta 1380. Sestavljal ga je kamnit lok, ki se je vzpenjal od enega brega do drugega. Zavarovan je bil s stolpom

na zunanji strani in z drugim ob zidu mesta. Leta 1382 je škof Leopold, ko je jahal v mesto, padel z mostu ter skupaj s konjem utonil v narasli Selščici. V srednjem veku so ob mostu stala **Selška vrata** s stražnim stolpom. Most so popolnoma prenovili po potresu v 16. stoletju.

Na most so 15. maja 1892 postavili kositrni kip zavetnika Janeza Nepomuka z loškim grbom na podstavku.

S svojo častljivo starostjo nad 600 let je Kapucinski most eden najstarejših spomenikov tovrstne gradnje v srednji Evropi.

- Tisočletno mesto Škofja Loka nosi v sebi številna bogastva. Eno izmed njih je tudi znameniti **Škofjeloški pasijon**, najstarejše ohranjeno dramsko besedilo v slovenskem jeziku, in iz časa baroka edina ohranjena pasijonska režijska knjiga v Evropi. Spada med najelitnejšo kulturno dediščino Slovencev. Leta 1721 ga je napisal kapucin pater Romuald Marušič. Pasijon je bil v času baroka odigran le nekajkrat, vendar je bilo potrebnih dolgih 200 let do ponovne uprizoritve. Odvija se v obliki procesije, ki je razdeljena na prizore iz Svetega pisma (Biblije), ki se zaustavljajo na določenih zanimivih točkah v slikovitem srednjeveškem mestu.

Slika 3: naslovnica Škofjeloškega pasijona

Procesija predstavlja zgodbo človeštva od Adamovega in Evinega padca preko alegorije smrti do Kristusovega trpljenja. Prizori se odvijajo na prenosnih odrih, vozovih, konjih ter peš pomikajo po ulicah in trgih Škofje Loke. Škofjeloški pasijon je shranjen v Kapucinskem samostanu.

Sliki 4 in 5: prizora iz Škofjeloškega pasijona

- Ob robu mesta stoji tudi večji **nunski samostan**, ki je bil zgrajen leta 1358, današnjo baročno podobo pa je dobil po požaru leta 1669. V notranjosti si lahko danes ogledate dragocene nagrobnike, kamnito baročno prižnico, na

fasadi pa relief križanja. Ob reformah leta 1782 je bil samostan klaris, ki je deloval v sklopu cerkve, razpuščen, prevzele pa so ga uršulinke, ki so v gradu odprle dekliško šolo.

- Na Gornjem trgu stojita tudi Šentjakobska gotška župnijska cerkev in **Homanova hiša** - meščanski dvorec, ki je sestavljen iz treh poslopij. Hiša je bila prenovljena po potresu leta 1511 v gotškem slogu z nekaj renesančnimi elementi.

Prenovo dokazuje tudi letnica 1529 konzolnem pomolu s kamnito bradato glavo in kranjskim grbom. restavriranju zunanosti so se pokazale tudi freske srednjeveškega vojščaka, sv. Krištofa ter drugi okraski iz 16. stol.

Slika 6: Homanova hiša

V gostilno nad slaščičarno pa je rad zahajal tudi slikar-impresionist Ivan Grohar, ki je od tod naslikal znamenito "Loko v snegu".

- **Šentjakobska cerkev** pa je poznogotska dvoranska stavba, zgrajena leta 1471 na temeljih vsaj dvesto let starejše manjše cerkve. Po potresu so leta 1532 pozidali novi prezbiterij in mogočen zvonik. Od dragocenosti je treba omeniti še renesančni oltar sv. Katarine iz črnega marmorja iz leta 1694 ter slike Kristusa na Oljski gori iz konca 17. stoletja. Po načrtih arhitekta Jožeta Plečnika so preuredili tudi notranjost cerkve, oltarje in lestence.

Slika 7: Šentjakobska cerkev

- **Marijino ali kužno znamenje** je baročno znamenje s tremi kipi, ki ga je mesto dalo postaviti leta 1751 v zahvalo za odvrnitev od kuge in ognja. Podstavek v

obliki oltarja in steber z jonskim kapitelom sta izdelana iz loškega konglomerata. Med drevesi stoji še kamnit vodnjak, ki so ga postavili leta 1883. Izdelan je v obliki kvadratne prizme z dvema školjkama ter dodanim okrasnim vrčem in mestnim grbom.

Slika 8: Marijino znamenje

- **Stari rotovž** - nekdanja mestna hiša je najmarkantnejša stavba Mestnega trga iz 16. stoletja. To je bil sedež predstavnikov javnega loškega življenja, z mestnim sodnikom na čelu. Na pomembno mesto v zgodovini nas na vsakem koraku opozarjajo slikarski in arhitekturni elementi stavbe. Portal, veža in vrata so še gotovski, arkadno dvorišče pa je renesančno. Ko so stavbo leta 1972 restavrirali, so se na fasadi prikazale baročne freske, slike stebrov, cvetic in raznih figurálnih detajlov.
- Tik nad Škofjo Loko leži **Škofjeloški grad**. Grad je bil sedež oskrbnika ali glavarja, v njem je tudi stanoval škof, kadar je prišel pogledati svoje gospostvo. Ob potresu leta 1511 je bil grad skoraj povsem porušen, škof Filip pa ga je dal obnoviti, tako kot celo mesto. Na grajskem dvorišču je bil nekdanj mogočen štirikotni stolp, katerega tlorisne mere so restavrirane. Danes je grad namenjen zbirkam Loškega muzeja, kjer si lahko ogledate zgodovinsko, kulturno, umetnostno-zgodovinsko, etnološko in prirodoslovno bogastvo škofjeloškega ozemlja.

1.2.2 Visoko pri Poljanah

Na desnem bregu Poljanske Sore, ki jo slikovito obdaja hribovje, stojita dve domačiji. Večja in mogočnejša je Kalanova, za katero se je v začetku tega stoletja uveljavilo ime Tavčarjeva domačija, saj je posest takrat kupil znan pisatelj Ivan Tavčar. Ob dvorcu stoji mogočen pisateljev kip, nad dvorcem pa stoji družinska grobnica.

Pri tem velja omeniti, da je Tavčar snov za svoje romane črpal tudi iz tega življenjskega okolja, življenja okoliških ljudi, ter iz preteklosti teh krajev. Tako se pod Blegošem odvija roman Cvetje v jeseni, Visoška kronika pa je sploh pripoved o življenju na Visokem ter njegovi zgodovini.

Slika 9: kip Ivana Tavčarja

Slika 10: Tavčarjeva domačija

2.0 IDRIJA

Najstarejše slovensko rudarsko mesto leži v globoki kotlini ob sotočju reke Idrijce in hudourniškega potoka Nikove, obkroženo s strmim hribovjem, kar daje občutek utesnjenosti, čeprav noben vrh ne dosega tisoč metrov. Pokrajina se ponaša s številnimi naravnimi znamenitostmi ter kulturno zgodovinskimi in tehničnimi znamenitostmi.

Idrija kot upravno središče občine ima razvito šolstvo, zdravstvo in kulturno življenje, naglo pa se tu uveljavlja tudi turizem. Poseben sloves uživajo idrijske klekljane čipke, ki se ponašajo s 300-letno tradicijo ter seveda idrijski rudnik živega srebra.

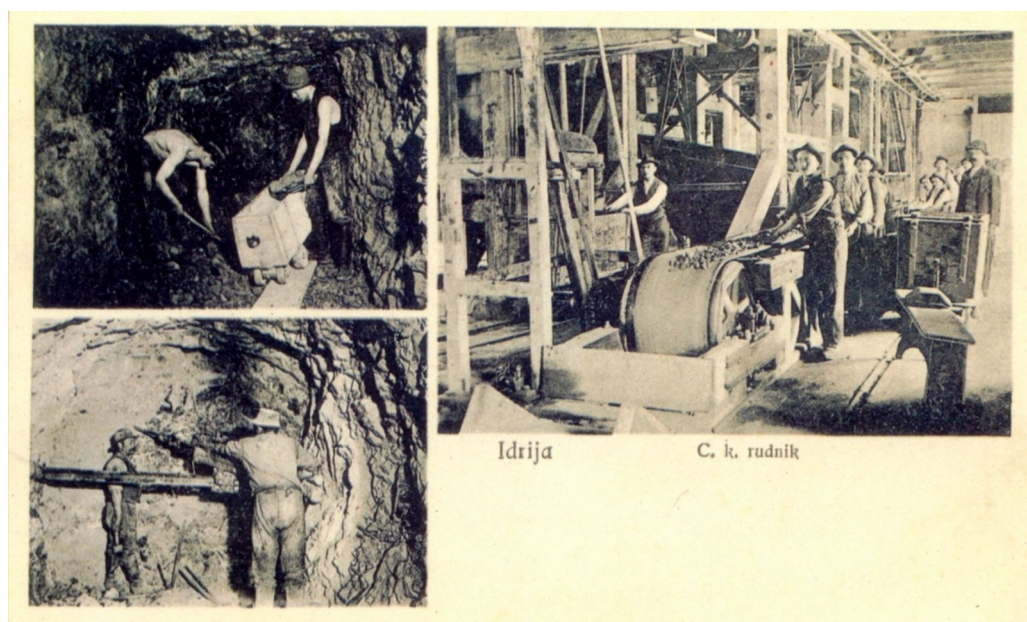
2.1 Zgodovinski razvoj Idrije

Obiskovalci Idrije si lahko ogledajo številne naravne in zgodovinske znamenitosti, ki pričajo o izjemni preteklosti.

Idrija najverjetneje danes sploh ne bi obstajala, če ne bi leta 1490 odkrili na mestu današnje cerkve sv. Trojice bogato nahajališče živega srebra.

Legenda pravi, da je neki kmet, škafar, leta 1490 na območju Idrije odkril samorodno živo srebro. Medtem ko je nalival vodo v škaf, se je nekaj zasvetilo v vodi. Hotel je premakniti škaf, a je bil tako težek, da ga ni mogel premakniti niti za centimeter. Šel je v Škofjo Loko in tam so nato ugotovili da gre za živo srebro

Idrijski rudnik, ki je že dolgo časa drugi svetovni proizvajalec živega srebra in cinobra, se danes po 500 letih uspešnega delovanja zapira. Zapiralna dela tečejo že več let tako, da bi se ohranili posamezni deli rudnika kot elementi naše tehniške dediščine, obenem pa naj bi bili dostopni javnosti.

a 11:
rudarjenje v preteklosti

Slik

Največji vzpon rudnika je bil v drugi polovici 18. stoletja; takrat je bila v Idriji zaradi mnogih zastupitev rudarjev z živim srebrom tudi najboljše organizirana zdravstvena

služba na Slovenskem. V rudniku so bili od 18. stoletja zaposleni zdravniki s široko naravoslovno izobrazbo. Najbolj znana sta bila G. A. Scopoli in B. Hacquet.

2.2.1 Znamenitosti Idrije

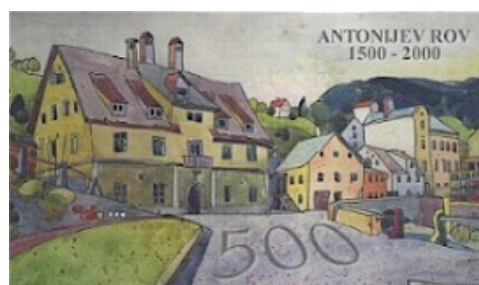
- **Idrijske čipke** so bile v preteklosti precej grobe ter so bile namenjen predvsem srednjem sloju. Čipkarstvo se je razvilo proti koncu 17. stoletja, ko so ženske začele izgubljeni delo v rudniku. Takrat se je namreč izpopolnila tehnika žganja rude, zato je zahtevala vedno manj delovne sile. Leta 1876 so klekljarice pod vodstvom Ivanke Ferjančič odprle čipkarsko šolo, ki deluje še danes. V to šolo so redno hodile klekljarice iz širšega območja okoli Idrije, dodatno pa so se šolale žene in dekleta iz Idrije, ki so se na ta način učile novih motivov. Klekljarice so ustvarjale s pomočjo papircev (na njih je bila s svinčnikom narisana čipka), ki so jih namestile na bulo (valjast predmet, na katerega so ustavljali čipke in je bil postavljen v košaro). Vsako leto pa se še danes predzadnji vikend v avgustu odvija tradicionalni Čipkarski festival.

Slika 12: idrijska čipka

V Idriji so za obiskovalce uredili tudi rudnik živega srebra, kjer si lahko ogledamo številne rudarske znamenitosti.

- Najstarejši del rudniškega podzemlja - **Antonijev rov** so odprli leta 1500, le nekaj let po odkritju živega srebra. Dolgo časa je služil kot glavni vhod v rudnik. Rove so obzidali s kamenjem. Na koncu glavnega rova je stala kapelica sv. Barbare, od koder je vodil vpadnik s stopnicami v podzemlje. Vsi ti prostori so bili dolgo časa zatrpani z jalovino, sedaj pa so jih odkopali, restavrirali in odprli za javnost.

Slika 13: kapelica sv. Barbare

- **Kamšt** – ime kolesa verjetno izvira iz nemške besede »Kunst«. Črpanje vode iz rudnikov je bil že od nekdaj velik problem, uspešno so ga rešile šele električne črpalke. V Idrijskem rudniku so ta problem reševali z več verzijami koles in črpalk. Pred približno 200 leti so zgradili največjo evropsko vodno črpalko »Kamšt«. Veliko vodno kolo s premerom 13 metrov je poganjalo drogovje 67 metrov vodoravno in 340 metrov globoko v jamo. Na dnu je bila vodna črpalka. Ko je povodenj leta 1948 odnesla jez na Idrijci (usmerjal je vodo preko rak na vodno kolo), se je Kamšt za vedno ustavila. Sedaj je obnovljena, vendar se lahko ogromno kolo vrti le na ročni pogon.

Slika 14: kamšt

Za ogled sta v okolici Idrije urejena tudi skrivnostno Divje jezero pri Idriji in avtentično ohranjena partizanska tiskarna Slovenije iz leta 1944 na Vojskem. Okolica Idrije in krajinski park Zgornja Idrijca nudita velike možnosti za oddih in sprostitev. Obiskovalec se tu sreča z neokrnjeno naravo, bogatimi gozdovi in urejenimi kmetijami. Tu so možnosti za kolesarjenje, lov, ribolov, jahanje, plavanje in uživanje ob tradicionalni kulinariki domačih kmetij in gostiln, posebej pa velja omeniti **idrijske žlikrofe**, ki so jih gospodinje pripravile ob praznikih ali pa ob kakšni posebni nedelji. Sestavljeni so iz kroglice, ki je napolnjena s krompirji in ocvirki, okoli nje pa je podolgovat testeninski obroč, ki spominja na staro francosko kapo. Znana jed je tudi gosta juha imenovana smukavc, v kateri je predvsem zelje in krompir.

2.2.1 Kulturna dediščina:

- Ob Trgu sv. Ahacija stoji **najstarejše gledališče na Slovenskem**. Postavljeno je bilo leta 1769 poleg rudniškega magazina. Nizka pritlična gledališka zgradba z baročno podobo je bila zgrajena iz materiala, ki je ostal ob gradnji. Poslopje so večkrat prenavljali in prilagajali okusu in potrebam časa. Sedaj je namenjeno kinodvorani.
- Na vzpetinici sredi mesta stoji mogočni **rudniški grad Gewerkenegg** iz leta 1527. Zgradili so ga po naročilu Habsburžanov kot rudniško upravo in skladišče do 18. stoletja.

Idrijski grad je edina srednjeveška utrdba, namenjena posebej industrijskemu obratu.

Slika 15: grajsko dvorišče

Grad nikdar ni bil središče fevdalne gospoščine in ni bil zgrajen za obrambo. Je sestavni del naselja in rudnika.

V gradu so danes na ogled bogate rudarske, geološke, zgodovinske in čipkarske zbirke Mestnega muzeja Idrija, ki je bil proglašen za najboljši evropski muzej tehniške in industrijske dediščine v letu 1997; grajsko dvorišče pa je tudi prizorišče poletnih kulturnih prireditev. V gradu je danes poleg muzeja tudi glasbena šola.

Slika 16: idrijski grad Gewerkenegg

- Velika zgradba ob vznožju gradu je stavba **prve slovenske realke** iz leta 1903, ki je delovala vse do leta 1926, ko so jo Italijani zaprli. Danes deluje kot gimnazija, poimenovana po znanem matematiku – Juriju Vegi.
- Za jaškom Frančiška, na Bazoviški ulici 4 stoji obnovljena **rudarska hiša iz 19. stoletja**, ki je danes muzejsko urejena kot značilna nekdanja idrijska stanovanjska hiša, ki zgovorno razkriva bivalno kulturo rudarskih družin. Stavba je značilno prislonjena v breg, ima visoke bele stene, majhna okenca ter vrsto tipičnih priteklin. Zidana je samo v pritličju, konstrukcija nadstropij je lesena z ometom.

Slika 17: značilna rudarska hiša v Idriji

2.2.2 Naravne značilnosti:

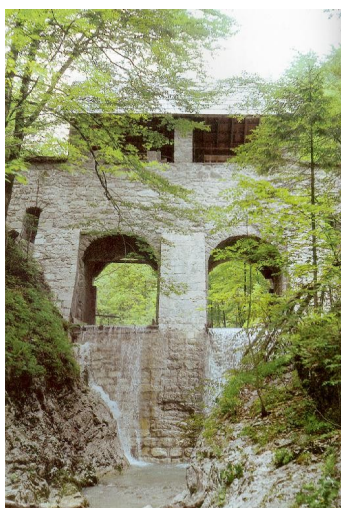
- **Divje jezero** leži v krajinskem parku Idrijca in Belca, skrito v naravnem kotlu ob vznožju okoli 100 metrov visoke navpične stene. Skrivnostni jezerski sifon se spušča več kot 120 metrov globoko. Ob obilnejšem deževju bruha velike količine podzemnih voda. Iz jezera se po 55m toka izliva v Idrijco najkrajša slovenska reka Jezernica. Okolica jezera je poznana po izjemno bogati flori in favni, med katerimi sta najbolj znamenita endemita kranjski jeglič in človeška ribica.

Jezero je zavarovano kot naravna znamenitost.

Slika 18: Divje jezero

- **Rake** so kanal ob Idrijci, ki so služile za stalen dotok vode vodnemu kolesu, znan tudi pri mnogih mlinih in žagah. Po prenehanju delovanja Kamšta so propadale, sedaj so vsaj obnovljene ter ob njih vodi sprehajalna pot od Idrije do Divjega jezera.
- Kot v vseh rudnikih so tudi v idrijskem potrebovali ogromno jamskega lesa za podpiranje jaškov. Tega lesa je v okolici veliko, v preteklosti pa je bil problem transport le tega, zato so les plavili po potokih, za zbiranje potrebne vode za plavljenje pa so gradili posebne jezove - **klavže**. Klavže na Idrijci je leta 1774 zgradil Ivan Mrak, jamomerec v idrijskem rudniku. Za temi klavžami se je nabralo okrog 210.000 m² vode. Les so nagrmadili v dolino Idrijce, s posebnim mehanizmom odprli vrata in les je odplavilo do Idrije, kjer so ga lovili z »grabljami« (v reko struge zabitimi koli). V začetku 20. let prejšnjega stoletja so jih zaradi izboljšanja transporta po cestah opustili. V bližini so še Belčne klavže (na potoku Belca) in Putrihove klavže. Nekateri klavže imenujejo kar »Slovenske piramide«.

Slika 19: klavže

3.0 ZAKLJUČEK

Dan, ko smo si ogledovali kulturno-zgodovinske in naravne danosti Škofje Loke in Idrije, nam je minil zelo hitro. Vsekakor je popolnoma drugače, če si stvari, kraje in naravo ogledaš na kraju samem, kot pa je poslušanje predavanja v šoli.

Tokrat smo si ogledali srednjeveško Škofjo Loko in rudarsko mesto Idrijo, lepo pa bi bilo, če bi imeli podobne zanimive ekskurzije še v druge pokrajine Slovenije, ki so ravno tako bogate z zgodovinskimi in naravnimi lepotami.

4.0 LITERATURA IN VIRI

- Interaktivni atlas Sloveniie
- Imago Sloveniae – Podoba Slovenije, 1999, Imago Sloveniae